

**Ο αυταρχικός λαϊκισμός εναντίον της ανοιχτής κοινωνίας
– μια νέα διαιρετική τομή;**

Μια οικονομική, πολιτισμική και πολιτική ανάλυση

Prof. Dr. Michael Zürn

ΙΔΡΥΜΑ ΧΑΙΝΡΙΧ ΜΠΕΛ

Οκτώβριος 2018

Περιεχόμενα

I.	Το φάντασμα του αυταρχικού λαϊκισμού	3
II.	Η νέα διαιρετική τομή	6
III.	Τα αίτια της νέας γραμμής σύγκρουσης	11
IV.	Τι να κάνουμε;	17
V.	Απεικονίσεις	21
	Ο συγγραφέας	24

I. Το φάντασμα του αυταρχικού λαϊκισμού

Ένα φάντασμα πλανιέται στον κόσμο – το φάντασμα του αυταρχικού λαϊκισμού. Ο αυταρχικός λαϊκισμός είναι αντιφιλελεύθερος, αντιπλουραλιστικός και ενάντια στην πολυμερή διεθνή τάξη. Είναι αντιφιλελεύθερος, επειδή θέτει την κουλτούρα και τη γνώμη της πλειοψηφίας πάνω από τα δικαιώματα του ατόμου και των μειονοτήτων. Δεν είναι τυχαίο ότι οι κυβερνήσεις της Πολωνίας και Ουγγαρίας ξεκίνησαν τη διαδικασία θεσμικής κατεδάφισης από τα συνταγματικά δικαστήρια. Είναι αντιπλουραλιστικός, επειδή χρησιμοποιεί την έννοια της πλειοψηφίας με τρόπο που οικειοποιείται ακόμα και τις αποκλίνουσες γνώμες και απορρίπτει διαδικασίες διαπραγμάτευσης. Όταν για παράδειγμα το Κόμμα Ελευθερίας της Αυστρίας (FPÖ) τυπώνει προεκλογικές αφίσες με τον επικεφαλής υποψήφιό του, Χάιντς-Κρίστιαν Στράχε, γράφοντας από κάτω «Θέλει, ό,τι εμείς θέλουμε», αυτό σημαίνει: Όλοι οι άνθρωποι το ίδιο θέλουν, οπότε δε χρειάζεται να προσφύγουμε σε διαδικασίες προκειμένου να αποτυπωθεί η βούληση της πλειοψηφίας μέσα από την ποικιλία των απόψεων.

Ο αυταρχικός λαϊκισμός είναι κατά της πολυμερούς πολιτικής, επειδή αντιπαραθέτει την εθνική κυριαρχία στους διεθνείς οργανισμούς, ακόμα και όταν οι εθνικές πολιτικές επιδρούν καταφανώς αρνητικά σε άλλες χώρες του κόσμου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η απόφαση της κυβέρνησης Τραμπ να αποσυρθεί από τη συμφωνία του Παρισιού για το κλίμα. Οι κάτοικοι των νησιών του Ειρηνικού Ωκεανού που εισπράττουν το κόστος από τις εκπομπές του διοξειδίου του άνθρακα στις ΗΠΑ δεν παίζουν κανένα ρόλο, απλώς αγνοούνται. Αυτές οι παράμετροι του αυταρχικού λαϊκισμού βρίσκονται στον πυρήνα της λαϊκιστικής αντιπαραθέσης μεταξύ «καθαρών, αλλά εξαπατημένων απλών ανθρώπων» και «διεφθαρμένων ελίτ».¹

Το φάντασμα εμφανίζεται με διαφορετικές μορφές. Η πιο διαδομένη είναι αυτή του δεξιού λαϊκιστικού κόμματος διαμαρτυρίας. Τέτοια κόμματα υπάρχουν σήμερα σε σχεδόν όλες τις δυτικές δημοκρατίες, όπου συγκεντρώνουν κατά μέσο όρο πάνω από 15 % των ψήφων των χωρών.²

Σε κάποιες απ' αυτές τις χώρες, τα κόμματα αυτά έχουν αναλάβει κυβερνητική ευθύνη σε κυβερνητικούς συνασπισμούς, όπως για παράδειγμα στην Ιταλία και

¹ Για τον Cas Mudde (2004): *The Populist Zeitgeist* (Το λαϊκιστικό πνεύμα της εποχής), στο: *Government and Opposition* (Κυβέρνηση και Αντιπολίτευση) 39:4, σελ. 543-563, η αντιπαραθεση αυτή αποτελεί το κεντρικό χαρακτηριστικό του λαϊκισμού, η οποία στη βάση αυτή συνδέεται με διαφορετικές «host ideologies» («ιδεολογίες ξενιστές»). Ο Jan Werner Müller (2016): *Was ist Populismus* (Τι είναι λαϊκισμός). Berlin: Suhrkamp, τονίζει κυρίως τον αντιπλουραλιστικό πυρήνα δεξιών λαϊκιστικών κινημάτων. Θεωρώ πάντως σημαντικό ότι τα τρία στοιχεία ως προς το περιεχόμενο του λαϊκισμού συνάπτουν ταυτόχρονα μια εκλεκτική συγγένεια με την αντιπαραθεση μεταξύ των τίμιων απλών ανθρώπων και των διεφθαρμένων ελίτ. Μόνο αυτή η σύνδεση τον καθιστά αυταρχικό λαϊκισμό. Κοινωνικά κινήματα, αντιθέτως, τα οποία στρέφονται επίσης κατά των διεφθαρμένων ελίτ, αποσκοπώντας όμως στην δημοκρατικοποίηση και φιλελευθεροποίηση –όπως π.χ. οι επαναστάσεις του 1989 ή η αιγυπτιακή επανάσταση του 2011- δεν χαρακτηρίζονται ως λαϊκιστικά. Βλέπε επίσης Cas Mudde και Cristóbal Rovira Kaltwasser (2017): *Populism. A Very Short Introduction* (Λαϊκισμός. Μια πολύ σύντομη εισαγωγή). Oxford: Oxford U.P.

² Βλέπε Lea Elsässer και Armin Schäfer (2018): *Unequal Representation and the Populist Vote in Europe*, Paper prepared for the workshop „Political Equality in Unequal Societies“, Villa Vigoni, June 4 to 8, 2018 (Άνιση εκπροσώπηση και η λαϊκιστική ψήφος στην Ευρώπη, εισήγηση για το εργαστήριο «Πολιτική ισότητα σε άνισες κοινωνίες, Βίλα Vigoni, 4-8 Ιουνίου 2018).

την Αυστρία. Σε άλλες περιπτώσεις όμως ο αυταρχικός λαϊκισμός κυβερνά – και μάλιστα μετά από νίκες σε (λιγότερο ή περισσότερο) δημοκρατικές εκλογές. Χώρες όπως η Πολωνία, η Ουγγαρία, η Τουρκία, αλλά και οι ΗΠΑ και η Ινδία είναι τα πιο γνωστά παραδείγματα αυτής της εκδοχής.

Βέβαια, η εκλογή αυταρχικών προσώπων δεν είναι από μόνη της αντιδημοκρατική, όπως πολύ σωστά έχει επισημάνει ο Christoph Möllers.³ Όταν όμως αυταρχικοί λαϊκιστές αναλαμβάνουν την εξουσία και στο όνομα μιας εν μέρει φανταστικής πλειοψηφίας περιορίζουν τα θεμελιώδη δικαιώματα και την τρίτη εξουσία, τότε κλονίζονται ακόμα και εδραιωμένες φιλελεύθερες δημοκρατίες. Όταν τέτοιες κυβερνήσεις όχι μόνον αμφισβητούν λεκτικά τις υφιστάμενες περιφερειακές ενώσεις και συμμαχίες, αλλά και υιοθετούν και πρακτικά την αρχή του καιροσκοπισμού, τότε ένα κατ' εξοχήν υπερεθνικό θεσμικό σύστημα όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση διατρέχει τον κίνδυνο να αποσυντεθεί.

Αν δε στη συγκεκριμένη συγκυρία αμφισβητείται ουσιαστικά σε διεθνές επίπεδο ακόμη και η ύπαρξη παγκόσμιων αγαθών, τότε η φιλελεύθερη διεθνής τάξη πραγμάτων βρίσκεται στο χείλος του γκρεμού. Αυτοί οι τρεις κίνδυνοι τροφοδοτούν ο ένας τον άλλο. Ένα διακρατικό σύστημα, προσανατολισμένο στον άνευ όρων οικονομικό ανταγωνισμό, ενδυναμώνει τον εθνικισμό. Ο εθνικισμός αποδυναμώνει την Ε.Ε. και χωρίς μια ισχυρή Ε.Ε. η πολυμερής διεθνής πολιτική τάξη (multilateral international order) υποβάλλεται σε ακόμη μεγαλύτερη πίεση. Αυτές οι αμοιβαία ενισχυόμενες επιπτώσεις μπορούν να εξελιχθούν γοργά σε μια κρίση μεγάλης έκτασης.⁴

Σ' αυτό το άρθρο, θέλω αρχικά να ρίξω φως στην άνοδο του αυταρχικού λαϊκισμού στο πλαίσιο της θεωρίας των διαιρετικών τομών (cleavages theory) όπως ορίζεται από την πολιτική επιστήμη, προκειμένου να αποσαφηνίσουμε σε τι διαφέρει αυτός ο συγκεκριμένος τύπος κόμματος από άλλους, ποιές είναι οι κεντρικές παράμετροι της αντιπαράθεσης και σε τι συνίσταται η δομική αντίθεση.⁵

Στο δεύτερο μέρος, θα συζητήσω τις αιτίες της εξέλιξης που περιέγραψα παραπάνω. Στην κρατούσα ερμηνεία, σύμφωνα με την οποία η άνοδος του αυταρχικού δεξιού λαϊκισμού αποτελεί έκφραση της αυξανόμενης οικονομικής ανισότητας, θέλω να προσθέσω μια πολιτισμική και πολιτική διάσταση και στη συνέχεια να συγκρίνω την εξηγητική ισχύ αυτών των ερμηνειών. Υπό το πρίσμα

³ Βλέπε Christoph Möllers (2017): *Wir die Bürger(lichen)* (Εμείς οι Πολίτες/Αστοί). Στο: *Merkur* 818, σελ. 5-16, εδώ: σελ. 8.

⁴ Βλέπε σχετικά Michael Zürn (2018): *A Theory of Global Governance. Authority, Legitimacy & Contestation* (Μια Θεωρία Παγκόσμιας Διακυβέρνησης. Εξουσία, Νομιμότητα & Ανταγωνισμός), Oxford: Oxford U.P.

⁵ Αυτές οι σκέψεις βασίζονται σε ένα ερευνητικό πρόγραμμα του WZB (Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung / Επιστημονικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών Βερολίνου) με τίτλο: «Η πολιτική κοινωνιολογία του κοσμοπολιτισμού και κοινοτισμού.» Τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας θα παρουσιαστούν στο Pieter de Wilde, Ruud Koopmans, Wolfgang Merkel, Oliver Strijbs και Michael Zürn (2019): *Struggle about Borders. The Political Sociology of Cosmopolitanism and Communitarianism* (Μάχη για τα σύνορα. Η πολιτική κοινωνιολογία του Κοσμοπολιτισμού και του Κοινοτισμού). Cambridge. Cambridge U. P. Άλλες σημαντικές δημοσιεύσεις γύρω από το θέμα αυτό είναι: Hanspeter Kriesi, Edgar Grande, Martin Dolezal, Marc Helbling, Swen Hutter, Dominic Höglinger και Bruno Wüest (επιμελητές) (2012): *Political Conflict in Western Europe* (Πολιτική διαμάχη στη Δυτική Ευρώπη). Cambridge: Cambridge U.P., καθώς και Liesbet Hooghe, Gary Marks και Carole J. Wilson (2002): *Does Left/Right Structure Party Positions on European Integration?* (Δομεί το σχήμα Αριστερά/Δεξιά κομματικές θέσεις σχετικά με την Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση;). Στο: *Comparative Political Studies* 35:8, σελ. 965-89.

αυτής της κατηγοριοποίησης των αιτίων του λαϊκιστικού φαινομένου, θα παραθέσω στο τρίτο και τελευταίο μέρος συστάσεις για την πρακτική πολιτική αντιμετώπισή του. Τι οφείλουν να πράξουν οι υπέρμαχοι μιας ανοιχτής κοινωνίας, ώστε να επικρατήσουν σε αυτήν την αντιπαράθεση;

II. Η νέα διαιρετική τομή

Η ιστορία των δυτικοευρωπαϊκών κοινωνιών μπορεί να διαβαστεί ως ακολουθία κυρίαρχων διαιρετικών τομών, αντιθέσεων μεταξύ καθολικισμού και προτεσταντισμού, μεταξύ περιφέρειας και κέντρου, μεταξύ γεωργικής οικονομίας και βιομηχανίας.⁶ Όταν οι γραμμές σύγκρουσης χάσουν την καθοριστική τους ισχύ, οι παλιές αντιθέσεις δεν εξαφανίζονται ολοκληρωτικά, αλλά εξακολουθούν να υφίστανται και αντικατοπτρίζονται στα κομματικά συστήματα. Έτσι, ο 20^{ος} αιώνας ήταν ο αιώνας της ταξικής αντιπαράθεσης μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας. Αρχικά, τα δυο ασυμφιλίωτα στρατόπεδα που στέκονταν αντιμέτωπα όξυναν τις πολιτικές αντιπαραθέσεις, οδήγησαν τα πολιτικά συστήματα στο εν μέρει σε κατάρρευση και συνέβαλαν στην άνοδο του φασισμού στην εξουσία. Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η πολιτική αντιπαράθεση θεσμοθετήθηκε και εκπολιτίστηκε, τουλάχιστον στις δημοκρατικές χώρες τις Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής. Στις χώρες αυτές και στο πλαίσιο ενός δημοκρατικού ανταγωνισμού, αντιπαρατίθονταν από τη μια μεριά τα σοσιαλδημοκρατικά ή/και σοσιαλιστικά κόμματα, τα οποία υποστήριζαν ένα δυνατό κράτος που φρόντιζε για την αναδιανομή του κοινωνικού πλούτου και τον περιορισμό της ελεύθερης αγοράς, και από την άλλη τα συντηρητικά ή/και τα φιλελεύθερα κόμματα, που τάσσονταν υπέρ της αγοράς και ήθελαν να αποτρέψουν τη δημιουργία ενός πολύ ισχυρού κράτους. Το σχήμα Αριστερά/Δεξιά που προέκυψε από αυτή την αντιπαράθεση θα κυριαρχούσε σύντομα σε όλα τα κομματικά συστήματα των δυτικών δημοκρατιών. Τα απομεινάρια παλιών διαιρετικών τομών έχασαν τη σημασία τους και η νέα αυτή διαιρετική τομή πήρε ακόμη και διεθνή διάσταση με τη σύγκρουση Ανατολής-Δύσης.

Ειδικά τα τελευταία χρόνια, πληθαίνουν τα γεγονότα και οι εξελίξεις που καταδεικνύουν την εμφάνιση μιας νέας κοινωνικής γραμμής σύγκρουσης. Στη Γερμανία για παράδειγμα, η συζήτηση για τους πρόσφυγες δεν διεξήχθη καθόλου κατά μήκος της διαχωριστικής γραμμής μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς. Η καγκελάρια ενός συντηρητικού κόμματος τάχθηκε υπέρ του ανοίγματος των συνόρων και δέχτηκε κριτική από πολλές πλευρές. Η εκστρατεία για την έξοδο της Μεγάλης Βρετανίας από την Ε.Ε. επικράτησε ενάντια στη θέληση των ηγετών του συντηρητικού και του εργατικού κόμματος. Στις ΗΠΑ, ο Ντόναλντ Τράμπ κατέλαβε το προεδρικό αξίωμα ερχόμενος σε αντιπαράθεση με το κατεστημένο τόσο των Δημοκρατικών όσο και των Ρεπουμπλικανών. Οι ανατροπές που έγιναν στο πολιτικό τοπίο της Αυστρίας ήταν οι πιο χαρακτηριστικές. Στον πρώτο γύρο των προεδρικών εκλογών, οι εκπρόσωποι του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος της

---

⁶ Βλέπε σχετικά Peter Flora (2000): Staat, Nation und Demokratie in Europa. Die Theorie Stein Rokkans aus seinen gesammelten Werken rekonstruiert und eingeleitet von Peter Flora (Κράτος, Έθνος και Δημοκρατία στην Ευρώπη. Η Θεωρία του Στάν Ροκάν, στην ανασκευή και εισαγωγή του Πέτερ Φλόρα από τα άπαντά του). Frankfurt a. M.: Suhrkamp, σελ. 14-119. Επίσης M. Lipset και Stein Rokkan (επιμελητές) (1967): Party Systems and Voter Alignments. Cross-national Perspectives (Κομματικά συστήματα και ευθυγραμμίσεις ψηφοφόρων. Διακρατικές προοπτικές). New York, NY: Free Press, S. 1-64.

Αυστρίας (SPÖ) και του Αυστριακού Λαϊκού Κόμματος (ÖVP), των δύο μεγάλων λαϊκών κομμάτων που κυριαρχούσαν στη χώρα για πολλές δεκαετίες, συγκέντρωσαν μαζί (!) μόνο το 22,4 % των ψήφων, ενώ οι εκπρόσωποι των δυο σχετικά νέων κομμάτων, του Κόμματος Ελευθερίας της Αυστρίας (FPÖ) και των Πράσινων (Die Grünen), κέρδισαν από κοινού το 56,4 % των ψήφων.

Ποιο είναι άραγε το διακύβευμα αυτών των νέων αντιπαραθέσεων; Εδώ εγείρονται μια σειρά από ερωτήματα: Πρώτο, πόσο ανοιχτά πρέπει να είναι τα εθνικά σύνορα για τη διακίνηση εμπορευμάτων, ανθρώπων και ιδεών; Δεύτερο, επιτρέπεται να μεταφέρονται πολιτικές αρμοδιότητες λήψης αποφάσεων εκτός εθνικής επικράτειας; Οι διεθνείς οργανισμοί και η περιφερειακή ολοκλήρωση είναι κάτι καλοδεχούμενο ή διαβρώνουν την εθνική κυριαρχία των λαών; Τρίτο και τελευταίο, ποια είναι η σχέση ανάμεσα στα οικουμενικά ανθρώπινα δικαιώματα από τη μια, και στα συλλογικά αισθήματα και τις αποφάσεις της πλειοψηφίας που αποτυπώνουν τα εκλογικά αποτελέσματα από την άλλη; Μπορούν τα δικαιώματα των μειονοτήτων να υπονομεύουν τους ηθικούς κώδικες της πλειοψηφίας και την κυρίαρχη κουλτούρα;

Εξαιτίας αυτών των κεντρικής σημασίας επίμαχων ζητημάτων, η νέα διαιρετική τομή διαφέρει από μια άποψη θεμελιακά από όλες τις προγενέστερες συγκρουσιακές αντιπαραθέσεις: Δεν πρόκειται πια για το ερώτημα της διαμόρφωσης των εθνικών κοινωνιών, αλλά για τα ίδια τα σύνορα του εθνικού κράτους, δηλαδή για τη διαπερατότητά τους, την κανονιστική τους αξία και τη σημασία τους σχετικά με την πολιτική διαδικασία. Με αυτόν τον τρόπο η νέα διαιρετική τομή παραπέμπει σε μια συζήτηση που διεξάγεται επίσης στο πλαίσιο της πολιτικής φιλοσοφίας. Εδώ αντιπαρατίθενται ο κοσμοπολιτισμός, δηλαδή η θέση ότι έχουμε ηθικές και πολιτικές ευθύνες απέναντι προς όλους τους ανθρώπους παγκοσμίως, και ο κοινοτισμός, σύμφωνα με τον οποίο οι ατομικές ταυτότητες συγκροτούνται πρώτιστα στο πλαίσιο τοπικών κοινωτήτων, οπότε είναι ως επί το πλείστον οι εθνικές ενότητες στη κρατική τους θέσμιση, αυτές που παρέχουν το πεδίο ηθικής και πολιτικής αναφοράς.

Οι φιλοσοφικές θεωρίες του κοσμοπολιτισμού και του κοινοτισμού προσφέρουν ένα γνωστικό πλαίσιο, το οποίο μας επιτρέπει να συγκεντρώσουμε τα επίμαχα θέματα που αναφέραμε σε μια ενότητα. Ο κοσμοπολιτισμός και ο κοινοτισμός είναι πολιτικές θεωρίες υψηλής ηθικής αξίας, οι οποίες εκκινώντας καταρχήν από κατανοητές προϋποθέσεις αναπτύσσουν επιχειρηματολογία και μοντέλα για τη διαμόρφωση μιας δίκαιης πολιτικής τάξης. Υποστηρικτές του κοσμοπολιτισμού είναι π.χ. οι Jürgen Habermas, David Held και Peter Singer, ενώ του κοινοτισμού οι David Miller, Charles Taylor και Michael Walzer. Ακόμη και αυτή η σύντομη παράθεση ονομάτων καθιστά φανερό το γεγονός ότι και στα δυο στρατόπεδα υπάρχουν σημαντικές διαφορές.

Με βάση αυτά μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τις έννοιες του κοσμοπολιτισμού και του κοινοτισμού για να χαρακτηρίσουμε τις πολιτικές ιδεολογίες οι οποίες διαμορφώνονται σε σχέση με την νέα διαιρετική τομή. Η αντιπαραθέση αφορά στον πυρήνα της το ζήτημα της σημασίας των συνόρων. Εδώ μπορεί να παρατηρήσει κανείς ότι πολιτικές ιδεολογίες εργαλειοποιούν φιλοσοφικά επιχειρήματα και ενσωματώνουν σε αυτά ανακολουθίες με σκοπό να διευρύνουν τόσο την βάση των υποστηρικτών τους όσο και τα περιθώρια δράσης τους. Έτσι αναδύονται παραλλαγές, οι οποίες πολύ λίγο σχετίζονται με τις φιλοσοφικές ιδέες. Στο επίπεδο πολιτικών ιδεολογιών τόσο ο κοσμοπολιτισμός όσο και ο κοινοτισμός εμπεριέχουν «βρώμικες» παραλλαγές: Ο αυταρχικός λαϊκισμός ως εκδοχή της πολιτικής ιδεολογίας του κοινοτισμού αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα, όπως άλλωστε και ο νεοφιλελευθερισμός ως παραλλαγή του κοσμοπολιτισμού.

Όσον αφορά την καταστατική τους μορφή ο κοσμοπολιτισμός και ο κοινοτισμός, ως πολιτικές ιδεολογίες, μπορούν να περιγραφούν με τον ακόλουθο τρόπο. Οι υποστηρικτές του κοσμοπολιτισμού τείνουν να υποστηρίζουν τα ανοιχτά σύνορα, τόσο για τους ανθρώπους, όσο και για το κεφάλαιο και τα εμπορεύματα, καθώς και τα θεμελιώδη ατομικά δικαιώματα με οικουμενική ισχύ. Τάσσονται υπέρ της μεταβίβασης πολιτικών αρμοδιοτήτων στο ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Αυτοί οι άνθρωποι πρόσκεινται στους Πράσινους, αλλά και στη φιλελεύθερη και διεθνοιστική πτέρυγα των συντηρητικών και σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων. Εν αντιθέσει, οι κοινοτιστές τονίζουν emphaticά την κανονιστική σημασία των συνόρων. Σύμφωνα με την άποψή τους, η χάραξη συνόρων είναι απαραίτητη, για να είναι καθόλα δυνατή η υλοποίηση της δημοκρατίας και της δικαιοσύνης. Κατ' αυτούς η δημοκρατική πολιτική απαιτεί μια εθνική κοινότητα και έναν Δήμο. Σε περίπτωση αμφιβολίας, θα δώσουν περισσότερο βάρος στην κουλτούρα της πλειοψηφίας απ' ότι στα θεμελιώδη ατομικά δικαιώματα. Βλέπουν κριτικά τη μεταβίβαση πολιτικών εξουσιών πέρα από τα όρια του εθνικού κράτους. Οι υποστηρικτές του κοινοτισμού οργανώνονται κυρίως στην περισσότερο συντηρητική πτέρυγα των χριστιανοδημοκρατικών-συντηρητικών κομμάτων, αλλά και στην περισσότερο εθνοκεντρική πτέρυγα των σοσιαλδημοκρατικών ή σοσιαλιστικών κομμάτων και προπάντων στα δεξιά λαϊκιστικά κόμματα.

Η νέα διαιρετική τομή μεταξύ κοσμοπολιτισμού και κοινοτισμού παρατηρείται σε όλα τα πολιτικά συστήματα της δυτικής Ευρώπης, αλλά και ευρύτερα. Σύμφωνα με τα πορίσματα του ερευνητικού προγράμματος του Επιστημονικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών Βερολίνου (WZB), που αναφέρθηκε προηγουμένως, τα νέα μέτωπα και οι νέες ιδεολογικές κατασκευές παρατηρούνται στο δημόσιο διάλογο όχι μόνο στις ΗΠΑ και τη Γερμανία, αλλά και στο Μεξικό, την Πολωνία και την Τουρκία. Ασφαλώς, η παλιά διαιρετική τομή δεν έχει εξαφανιστεί. Αυτό που παλαιότερα κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριζόταν δεξιό ή αριστερό, συνεχίζει να διαδραματίζει ένα δομικό ρόλο στη διαμόρφωση του πολιτικού τοπίου. Προπάντων, οι υποστηρικτές των ανοιχτών συνόρων διασπώνται σε μια δεξιά (παγκόσμιοποίηση των αγορών, αλλά καμιά παρέμβαση στο λειτουργία της αγοράς σε διεθνές επίπεδο) και μια αριστερή κοσμοπολίτικη πτέρυγα. Αντίστροφα, από την πλευρά των κοινοτιστών παρατηρούμε δίπλα στους αυταρχικούς λαϊκιστές και αριστερές θέσεις, οι οποίες επιδιώκουν την επαναθεμελίωση του κοινωνικού κράτους δια μέσου της ενίσχυσης των εθνικών συνόρων.

Βέβαια μπορεί να αντιπαραβάλλει κανείς ότι από παλιά υπήρχε ένας δισδιάστατος πολιτικός χώρος με δυο γραμμές σύγκρουσης. Ενόψει της ανόδου πράσινων κομμάτων τη δεκαετία του 1980, ο Ronald Inglehart π.χ. έχει εντοπίσει παράλληλα στον ανταγωνισμό κεφαλαίου-εργασίας μια δεύτερη διαιρετική τομή μεταξύ υλισμού και μετα-υλιστικών αξιών. Το καθοριστικό στην παρούσα συγκυρία είναι, όμως, ότι η δεύτερη διαιρετική τομή έχει μετασχηματιστεί ως προς το περιεχόμενο της, με τα ανοιχτά σύνορα και την μεταβίβαση αρμοδιοτήτων ως τα επίμαχα θέματα, καθώς και το γεγονός, ότι φαίνεται να γίνεται η κυρίαρχη στην παρούσα αντιπαράθεση. Επιπλέον, εκδηλώνεται σε όλες τις πολιτικές αρένες: στις εδραιωμένες δημοκρατίες, στις γοργά αναπτυσσόμενες κοινωνίες στις παρυφές του παλιού κόσμου του ΟΟΣΑ (π.χ. στην Πολωνία και Τουρκία), σε ευρωπαϊκό επίπεδο (κυρίως στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο) και στην αντιπαράθεση που έχει φουντώσει στις μέρες μας γύρω από το μέλλον της φιλελεύθερης παγκόσμιας τάξης.

III. Τα αίτια της νέας γραμμής σύγκρουσης

Το ερώτημα σχετικά με τα αίτια αυτής της εξέλιξης προκύπτει αρχικά ήδη μέσα από τη θεωρία των διαιρετικών τομών. Διότι τούτες αναδύονται ως επακόλουθο κοινωνικών επαναστάσεων. Η διαιρετική τομή π.χ. μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας ξέσπασε με φόντο τη βιομηχανική επανάσταση. Η νέα διαιρετική τομή στις μέρες μας μπορεί να θεωρηθεί ως αποτέλεσμα της κοινωνικής επανάστασης της παγκοσμιοποίησης. Με την επέκταση κοινωνικών πλεγμάτων δράσης πέρα από τα εθνικά σύνορα προέκυψαν παντού κερδισμένοι και χαμένοι της παγκοσμιοποίησης. Κερδισμένοι από την παγκοσμιοποίηση βγήκαν -στο πεδίο της οικονομίας- το (άφθονο) κεφάλαιο των αναπτυγμένων βιομηχανικών χωρών όπως και η (επίσης άφθονη) εργασία στον παγκόσμιο Νότο. Η τάση να βγουν χαμένοι παρατηρείται στο (άλλοτε ανεπαρκές) εργατικό δυναμικό στις βιομηχανικές χώρες και στους (λιγοστούς) κεφαλαιούχους στο Νότο. Ειδικά η εργασία χαμηλής ειδίκευσης υπάρχει εν αφθονία σε παγκόσμιο επίπεδο, έτσι ώστε οι μισθοί για απλή εργασία έχουν μειωθεί συγκριτικά στις πλουσιότερες χώρες του κόσμου. Από την άλλη πλευρά, η εκμετάλλευση των πόρων που βρίσκονται σε αφθονία γίνεται τώρα σε πλανητική κλίμακα, με αποτέλεσμα να περιορίζονται τοπικά φαινόμενα ανεπάρκειας.⁷ Μια τέτοια οικονομική προοπτική δεν υποδεικνύει όμως τους/τις ανά τόπο κερδισμένους/-ες και χαμένους/-ες της παγκοσμιοποίησης, αλλά υποδηλώνει επίσης και την αύξηση αποδοτικότητας σε παγκόσμιο επίπεδο, γεγονός που αποτυπώνεται π.χ. στην ιστορικά μοναδική ραγδαία άνοδο του Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης, όπως επίσης στην ιστορικά πρωτοφανή μείωση της ανισότητας σε πλανητικό επίπεδο με γνώμονα τον παγκόσμιο συντελεστή Τζίνι (Βλέπε διάγραμμα 1, σελ. 20).

Η παραπομπή στις επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης και στα διανεμητικά αποτελέσματα που παράγει μας καθηλώνει, ωστόσο, σε ένα πολύ γενικό επίπεδο. Από τη σκοπιά της πράξης, μια τέτοια θεώρηση δεν έχει και τόση σημασία. Οι κοινωνικές επαναστάσεις σπάνια μπορούν να αντιστραφούν. Έτσι π.χ. είναι πολύ δύσκολο να φανταστεί κανείς πώς ενόψει των τεχνολογικών εξελίξεων στον τομέα των επικοινωνιών και μεταφορών θα ήταν δυνατή μια επιστροφή στον κόσμο της δεκαετίας του 1970. Κανένας δεν μπορεί να απαγορεύσει στους δρώντες στις χρηματαγορές τη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών. Γι' αυτό, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο αιτιώδης μηχανισμός, δια μέσου του οποίου η κοινωνική επανάσταση της παγκοσμιοποίησης οδήγησε στην άνοδο του αυταρχικού λαϊκισμού και ο οποίος από πλευρά του επιτρέπει την εξαγωγή των σχετικών πολιτικών συμπερασμάτων. Ακριβώς στο σημείο αυτό, η θεωρία των διαιρετικών τομών (*Cleavage Theory*) είναι ελλειμματική.

Για να καλύψει κανείς τα κενά αυτής της θεωρίας, μπορεί να εντοπίσει τρία εξηγητικά σχήματα για την γενικευμένη άνοδο του αυταρχικού λαϊκισμού. Κατ' αρχάς, υπάρχει η *οικονομική εξήγηση*, η οποία συνδέεται άμεσα με τα διανεμητικά αποτελέσματα της παγκοσμιοποίησης. Σύμφωνα με αυτήν την εξήγηση, είναι κυρίως οι οικονομικά χαμένοι αυτοί που τάσσονται υπέρ του κοινοτισμού και οι κερδισμένοι αυτοί που συντάσσονται με τον κοσμοπολιτισμό. Στο επίκεντρο της οικονομικής εξήγησης βρίσκεται η αυξανόμενη υλική ανισότητα, η οποία έχει σαφώς μεγαλώσει στο εσωτερικό των περισσότερων εδραιωμένων δημοκρατικών συστημάτων (βλέπε διάγραμμα 2, σελ. 21).⁸ Έτσι στο βόρειο ημισφαίριο οι δεμένοι γεωγραφικά με τον μικρό τους χώρο (την κοινότητα, το χωριό, ή την

⁷ Βλέπε σχετικά την πρωτοποριακή μελέτη του Ronald Rogowski (1989): *Commerce and Coalitions. How Trade Affects Domestic Political Realignment* (Εμπόριο και συμμαχίες. Πώς το εμπόριο επηρεάζει τις εγχώριες πολιτικές επαναδιοθετήσεις). Princeton, NJ: Princeton U.P.

πόλη) «somewheres» βγήκαν χαμένοι, ενώ οι κινητικοί και ευέλικτοι «nowheres» κέρδισαν.⁹ Πράγματι, πολυάριθμες μελέτες κατέδειξαν μια συστηματική συνάφεια μεταξύ των οικονομικά χαμένων από την παγκοσμιοποίηση και των υποστηρικτών του αυταρχικού λαϊκισμού.¹⁰ Το χαμηλό εισόδημα αυξάνει γενικά την προθυμία υποστήριξης δεξιολαϊκιστικών κομμάτων. Επιπλέον, ούτε το BREXIT ούτε η εκλογή του Ντόναλντ Τραμπ στην Προεδρία των ΗΠΑ δεν θα είχαν συμβεί, αν δεν υποστηρίζονταν σε μεγάλο βαθμό από τους κατοίκους περιοχών με παλιές βιομηχανίες που έχουν περιέλθει σε παρακμή.

Ωστόσο, στο εξηγητικό αυτό σχήμα ορισμένα πράγματα είναι ασαφή, όπως π.χ. το ερώτημα γιατί χαμένοι της παγκοσμιοποίησης στρέφονται στα δεξιολαϊκιστικά κόμματα και όχι στα αριστερά λαϊκιστικά, τα οποία υπόσχονται άμεσα περισσότερη κοινωνική ασφάλεια. Επιπλέον, το οικονομικό σχήμα δεν εξηγεί γιατί το εκλογικό δυναμικό των δεξιολαϊκιστικών κομμάτων σε όλες τις χώρες του ΟΟΣΑ -αδιάφορο αν πρόκειται για τις σκανδιναβικές χώρες με τις μέχρι και σήμερα περιορισμένες ανισότητες ή τις νεοφιλελεύθερες αγγλοσαξονικές κοινωνίες- κυμαίνεται σχετικά σταθερά γύρω στα 20 %. Τελικά, η οικονομική εξήγηση καθιστά ελάχιστα κατανοητό τον λόγο, για τον οποίο, ειδικά στις χώρες οι οποίες βγήκαν ιδιαίτερα κερδισμένες από την παγκοσμιοποίηση, υπέρσχυσαν αυταρχικές πολιτικές δυνάμεις και σχημάτισαν κυβερνήσεις: Η Τουρκία και η Πολωνία αποτελούν ως προς αυτή τη διάσταση δύο παραδείγματα χωρών που εξετάσαμε στο ερευνητικό πρόγραμμα. Άλλα παραδείγματα αυτού του εκπληκτικού φαινομένου είναι η Κίνα, η Ινδία και η Ουγγαρία.

Γι' αυτόν τον λόγο, θα ήταν λάθος να αναγάγει κανείς τη νέα διαιρετική τομή στην υποστήριξη ή την εναντίωση του νεοφιλελευθερισμού. Ασφαλώς είναι σωστό ότι ο νεοφιλελευθερισμός αρέσκεται να αυτοπροβάλλεται ως κοσμοπολίτικος και από την αντίθετη μεριά οι ήρωες του δεξιολαϊκιστικού κοινοτισμού είναι ως επί τω πλείστον υποστηρικτές και κερδισμένοι της νεοφιλελεύθερης πολιτικής και εκπρόσωποι ενός υπερβολικού τρόπου ζωής – ο Μπερλουσκόνι και ο Τραμπ δεν αποτελούν εξαιρέσεις. Το σχόλιο του Arjun Appadurai σχετικά με την επίσκεψη της Τερέζα Μέι στην Ινδία υπογραμμίζει το σημείο αυτό: «Μια ηγέτιδα των Τόρις, η οποία ανήρθε στην κυβερνητική εξουσία λόγω του BREXIT και ένας αυταρχικός Ινδός λαϊκιστής παγκόσμιας κλίμακας διαπραγματεύονται λοιπόν για το ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος διακίνησης του παγκόσμιου κεφαλαίου, ενώ κάνουν παζάρια για τη βίζα και τη μετανάστευση.»¹¹

Αυτό το σχόλιο παραπέμπει στην *πολιτισμική* εξήγηση. Για παράδειγμα, οι Ronald Inglehart και Pippa Norris έδειξαν σε μια έρευνά τους ότι το πολιτισμικό εξηγητικό σχήμα είναι πιο αποδοτικό από το οικονομικό.¹² Σύμφωνα με την ερμηνεία τους,

⁸ Βλέπε σχετικά Thomas Picketty (2018): *Das Kapital im 21. Jahrhundert* (Το κεφάλαιο τον 21^ο αιώνα). München: C. H. Beck. Η επονομαζόμενη καμπύλη του ελέφαντα αποδίδει παραστατικά τη σύνολη εικόνα (βλέπε διάγραμμα 2, σελ. 21).

⁹ Βλέπε σχετικά David Goodhart (2017): *The Road to Somewhere: The populist Revolt and the Future of Politics* (Ο δρόμος προς Κάπου: η λαϊκιστική εξέγερση και το μέλλον της πολιτικής). London: Hurst & Company.

¹⁰ Βλέπε σχετικά Elsässer/Schäfer (2018), στο ίδιο, και Wilde et al. (2019), στο ίδιο.

¹¹ Arjun Appadurai (2017): *Demokratiemüdigkeit* (Δημοκρατίας κόπωση), στο: Heinrich Geiselberger (επιμελητής.): *Die Große Regression. Eine internationale Debatte über die geistige Situation der Zeit* (Η μεγάλη οπισθοδρόμηση. Μια συζήτηση περί της πνευματικής κατάστασης της εποχής μας). Berlin: Suhrkamp, σελ. 17–35, εδώ σελ. 33.

¹² Βλέπε Ronald F. Inglehart and Pippa Norris (2016): *Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash* (Τραμπ, Brexit και η άνοδος του λαϊκισμού: Μη-έχοντες και πολιτισμική αντίδραση), Κείμενο εργασίας του Harvard Kennedy School, αριθμός σειράς 16-26, Harvard University, Cambridge, MA.

παράλληλα με την παγκοσμιοποίηση, η επικράτηση και πολιτική ορθότητα του πολιτισμικού φιλελευθερισμού και των καθολικών αξιών ήταν τέτοιες, ώστε ο φιλελευθερισμός οδήγησε στην πολιτισμική «αντίδραση» των περισσότερο συντηρητικών, προσκολλημένων στη παράδοση τμημάτων του πληθυσμού. Για την πολιτισμική εξήγηση, η νέα διαιρετική τομή έγκειται -κάπως προκλητικά διατυπωμένο- στην αντιπαράθεση της ταξικής συνείδησης αυτών που πραγματοποιούν συχνές αεροπορικές μετακινήσεις (*frequent flyers*, βλ. David Calhoun) και της ταξικής συνείδησης όσων μένουν πιστοί στα πάτρια εδάφη. Πρόκειται για μια πολιτισμική σύγκρουση, η οποία όμως εδράζεται σε ένα υλικό υπόστρωμα. Συχνά, οι φίλοι/ες της παραδοσιακής λαϊκής μουσικής δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα μιας πτήσης και ενός δείπνου στη Σιγκαπούρη, ακόμη και αν κατοικούν όπως και οι συχνοί επιβάτες πτήσεων στην ίδια συνοικία και η κοινωνική απόσταση που τους χωρίζει είναι συχνά μικρότερη από ό,τι παλιότερα μεταξύ των εργοστασιαρχών και των εργατών και εργατριών. Η κοινωνική και πολιτισμική διαφορά μεταξύ του αστικού κόσμου και της εργατικής κουλτούρας αντικαθίσταται από τον διαχωρισμό του φαινομενικά «σικ» και του φαινομενικά «μικροαστικού κιτς». Η αντίθεση μεταξύ κοσμοπολιτισμού και κοινοτισμού γίνεται έτσι ιδιαίτερα εμφανής στις διαφορετικές στάσεις μεταξύ των ελίτ και της ευρείας μάζας των πληθυσμών, κυρίως στο θέμα της μετανάστευσης.

Όπως δείχνει η μελέτη του Επιστημονικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών Βερολίνου (WZB), ειδικά το υπερεθνικό κοινωνικό κεφάλαιο -οι παραμονές στο εξωτερικό και οι εκεί επαφές όπως και οι γνώσεις ξένων γλωσσών- αποδεικνύεται ως αρκετά ισχυρός εξηγητικός παράγοντας. Με την εισαγωγή της έννοιας του υπερεθνικού κοινωνικού κεφαλαίου συνδέεται το ερώτημα αν μπορεί κανείς έστω και να αντιληφθεί τα πολιτισμικά πλεονεκτήματα της παγκοσμιοποίησης. Αν για κάποιον/κάποια αυτό είναι δυνατό μόνο σε πολύ μικρό βαθμό, τότε η έμφαση του εθνικού, της πατρίδας, του κοινοτικού μετακυλιέται εύκολα σε αμυντική αντίδραση στις απαιτήσεις ενός διεθνοποιημένου κόσμου. Και αυτή ακόμα η έμφαση που δίνουν οι κοσμοπολίτες/-ισσες στα σεξουαλικά και πολιτισμικά δικαιώματα των μειονοτήτων έχει προκαλέσει μια πολιτισμική αμυντική αντίδραση. Πολλοί λένε: «Για δεξ, αυτοί εκεί πάνω νοιάζονται για τουαλέτες ουδέτερου φύλου, αλλά καθόλου δεν νοιάζονται για τα δικά μας υπαρξιακά προβλήματα». Αυτή η διαμάχη παραπέμπει σε μια πολιτισμική πόλωση στις κοινωνίες και αποτυπώνεται στην εμφανή αντίθεση πόλης-υπαίθρου. Για παράδειγμα, στις τελευταίες προεδρικές εκλογές η Χίλαρι Κλίντον κέρδισε πάνω από το 80 % των ψήφων στις δέκα μεγαλύτερες πόλεις των ΗΠΑ, ο Τραμπ πάνω από το 90 % στις εκλογικές περιφέρειες της επαρχίας. Τέτοια ποσοστά δεν τα έβρισκε κανείς ούτε καν στις εποχές δόξας της διαμάχης μεταξύ Δεξιάς κα Αριστεράς. Ακόμη και στην πόλη του Πάσσαου, το κυρίαρχο στη Βαυαρία κόμμα των Χριστιανοκοινωνιστών δεν έφτασε ποτέ το 80%, ενώ από την άλλη, το σοσιαλδημοκρατικό κόμμα σπάνια ξεπέρασε το 60-65% στα παραδοσιακά του προπύργια, όπως οι πόλεις του Ντούισμπουργκ και του Γκέλζενκίρχεν.

Υπάρχει όμως και μια τρίτη διάσταση της νέας γραμμής σύγκρουσης που μας οδηγεί στην *πολιτική* εξήγηση, η οποία παραπέμπει στην φθίνουσα ανταποκρισιμότητα του πολιτικού συστήματος απέναντι στις προτιμήσεις των κατώτερων, κοινοτιστικά προσανατολισμένων κοινωνικών στρωμάτων.¹³ Σύμφωνα με αυτό το ερμηνευτικό σχήμα, η αυξάνουσα σημασία διεθνών θεσμών όπως η

¹³ Βλέπε σχετικά Lea Elsässer, Svenja Hause und Armin Schäfer (2017): «Dem Deutschen Volke»? Die ungleiche Responsivität des Bundestags («Στο γερμανικό λαό;» Η άνιση ανταποκρισιμότητα του γερμανικού κοινοβουλίου), στο: Zeitschrift für Politikwissenschaft 27:2, σελ. 161-180.

Ε.Ε., αλλά και μη-πλειοψηφικών θεσμών, όπως οι κεντρικές τράπεζες και τα συνταγματικά δικαστήρια, έχει προκαλέσει ένα έντονο αίσθημα πολιτικού αποκλεισμού και αδυναμίας στα τμήματα του πληθυσμού που προσανατολίζονται περισσότερο στον κοινοτισμό. Αυτό σχετίζεται με το γεγονός ότι σε αυτούς τους θεσμούς η κοσμοπολιτική τοποθέτηση είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη, πολύ πιο ευρέως διαδεδομένη από ό,τι είναι στα κοινοβούλια και στα κοινοβουλευτικά κόμματα. Όταν οι τοποθετήσεις μεταξύ των μελών πολιτικών θεσμών κατανέμονται κατά μήκος του άξονα κοσμοπολιτισμός-κοινοτισμός, τότε φαίνεται πως οι πολιτικές ελίτ στους διεθνείς θεσμούς είναι σε μεγάλο βαθμό κοσμοπολίτικες. Έναν παρόμοιο προσανατολισμό παρουσιάζουν οι εκπρόσωποι μη-πλειοψηφικών θεσμών, όπως τα συνταγματικά δικαστήρια, οι κεντρικές τράπεζες, καθώς και η εκτελεστική εξουσία στο εσωτερικό των εθνικών κρατών. Αντίθετα, η κοινοτιστική θέση απαντάται πολύ συχνότερα στα εθνικά κοινοβούλια και τα κόμματα (βλέπε διάγραμμα 3, σελ. 22). Έτσι πολλοί άνθρωποι έχουν την εντύπωση ότι δεν εκπροσωπούνται από τους μη-πλειοψηφικούς θεσμούς. Αντίστροφα, σε πολλούς ανθρώπους λείπουν τόσο η ανάλογη ακαδημαϊκή μόρφωση όσο επίσης και το υπερεθνικό κοινωνικό κεφάλαιο, όπως ξένες γλώσσες και ποικιλόμορφες εμπειρίες από άλλους πολιτισμούς, ώστε να μπορούν να καταλάβουν και να παρακολουθούν τις διαδικασίες μέσα σε αυτούς τους θεσμούς.

IV. Τι να κάνουμε;

Μέσα από τη διαπραγμάτευση των αιτιών για την άνοδο του αυταρχικού λαϊκισμού μπορούμε να εξάγουμε τις ακόλουθες συστάσεις για την πρακτική αντιμετώπισή του, οι οποίες μπορούν να διαβαστούν συνολικά ως ένα ιδεατό αμυντικό πρόγραμμα υπέρ του κοσμοπολιτισμού και της ανοιχτής κοινωνίας. Η βασική δυσκολία με αυτό το πρόγραμμα έγκειται στο ότι η παρούσα φιλελεύθερη και κοσμοπολιτική τάξη πραγμάτων θα πρέπει να αλλάξει, έτσι ώστε να μπορέσει να αμυνθεί αποτελεσματικά. Σε επίπεδο πολιτικής και λόγου, αυτό συνιστά μεγάλη πρόκληση.

Κατ' αρχάς πρέπει να αντιμετωπίσουμε τις πολιτικές αιτίες του αυταρχικού λαϊκισμού. Οι υποστηρικτές του κοσμοπολιτισμού θα πρέπει αρχικά να εγκαταλείψουν την αμυντική στάση. Η ευρέως διαδεδομένη τάση να συμφωνούνται σε διεθνές επίπεδο λογικά πράγματα για να τα πουλήσει κανείς μετά στο εθνικό πλαίσιο ως πολιτικές χωρίς εναλλακτική, μπορεί ενδεχομένως να είναι η ευκολότερη στρατηγική βραχυπρόθεσμα. Μακροπρόθεσμα όμως, είναι βλαβερή γιατί εμποδίζει τον πραγματικό κοινωνικό διάλογο και τη δημόσια, ανοιχτή ως προς τα αποτελέσματά της αντιπαράθεση. Προκαλεί την αίσθηση πολιτικού αποκλεισμού που βρίσκεται στα θεμέλια της πολιτικής εξήγησης του αυταρχικού λαϊκισμού. Χωρίς παρωπίδες και το σύννητες κρυφτούλι πίσω από τάχα αναπόφευκτες αναγκαιότητες, η κοσμοπολιτική κοσμοθεωρία πρέπει να υποστηριχτεί επιθετικά και προδραστικά ως μια πολιτική προσανατολισμένη σε αξίες. Ο κοσμοπολιτισμός θα πρέπει να επιδείξει θάρρος για τη διαμάχη, χωρίς τον φόβο πολιτικής σύγκρουσης και ήττας σε μια τέτοια αντιπαράθεση. Όποιος πιστεύει στο κοσμοπολιτικό πρόγραμμα, θα πρέπει ταυτόχρονα να πιστεύει ότι μακροπρόθεσμα θα επικρατήσει το καλύτερο επιχείρημα. Αυτό συνεπάγεται επίσης την αναγκαιότητα οι αντιπαραθέσεις στους ευρωπαϊκούς και διεθνείς θεσμούς γύρω από τον σωστό δρόμο να γίνουν διαφανείς και να δημιουργηθεί χώρος για αντιπολίτευση. Όταν π.χ. όσοι αντιτίθενται κριτικά στην ευρωπαϊκή πολιτική λιτότητας δεν διαθέτουν καμιά δυνατότητα άσκησης αντιπολίτευσης εντός του

πλαίσιου των θεσμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αυτό τους εξωθεί στο στρατόπεδο των αντιπάλων της Ε.Ε. Για να μην μεταφράζεται η δυσαρέσκεια για συγκεκριμένες πολιτικές άμεσα σε κριτική των θεσμών, θα πρέπει να δημιουργηθεί μέσα στους θεσμούς η δυνατότητα άσκησης αντιπολίτευσης.

Εστιάζοντας στην οικονομική εξήγηση, θα πρέπει κανείς να στρέψει την προσοχή του στη (σε παγκόσμια κλίμακα) μικρή ομάδα των κατώτερων εισοδηματικών στρωμάτων στις παλιές βιομηχανικές χώρες. Τα στρώματα αυτά έχουν καθλωθεί εδώ και 20 χρόνια στα ίδια εισοδηματικά επίπεδα και έχουν υποστεί σαφείς εισοδηματικές απώλειες. Σε αυτό το θέμα, οι υπερεθνικοί και διεθνείς θεσμοί πρέπει να επέμβουν με τις κατάλληλες διορθωτικές πολιτικές και μέτρα υποστήριξης. Αυτή η διορθωτική παρέμβαση θα πρέπει όμως να επιτευχθεί με πολυμερείς συμφωνίες και δεν θα πρέπει να επιβληθεί μονομερώς εθνικιστικά. Συγχρόνως, θα πρέπει να δοθεί προσοχή ώστε οι φιλικά διακείμενοι/-ες στην φιλελεύθερη διεθνή τάξη πραγμάτων με δυνατότητες παρέμβασης να μην προέρχονται αποκλειστικά από τις χώρες του Βορρά. Οι πληθυσμοί του παγκόσμιου Νότου εκτιμούν το ελεύθερο εμπόριο περισσότερο από εκείνους του Βορρά και επίσης έχουν πιο φιλελεύθερες στάσεις στα θέματα μετανάστευσης. Οι υποστηρικτές του κοσμοπολιτισμού θα πρέπει να το λάβουν αυτό υπόψη τους και να αναζητήσουν σύμμαχους-ομοϊδεάτες στον Νότο, αντί να βασίζονται σε αμφιβόλου αξία παζάρια με αυταρχικούς ηγεμόνες.

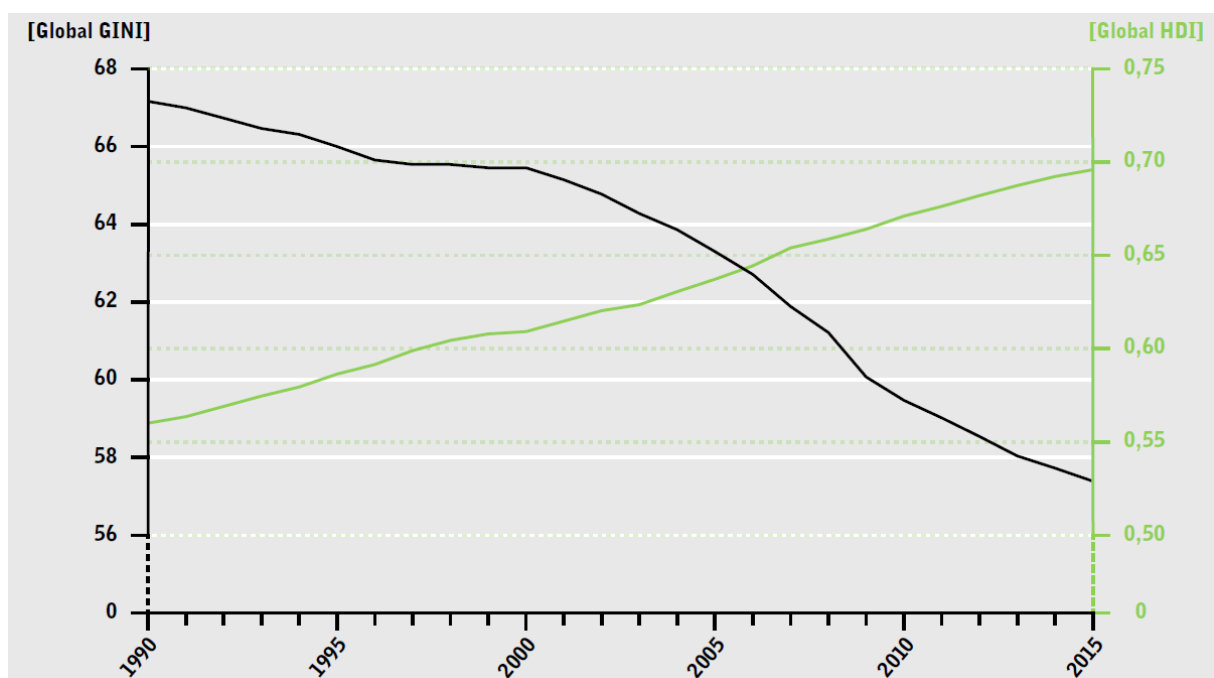
Εντέλει, στο επίπεδο του πολιτισμού η κοσμοπολίτικη ελίτ πρέπει να αποβάλλει την αλαζονική της στάση. Πολλά από αυτά, τα οποία ήρθαν αρχικά στον δημόσιο λόγο υπό το πνεύμα της ανοχής, της ανοικτότητας και του πλουραλισμού -όπως ξένες μουσικές φόρμες, πολιτιστική ποικιλία και σεξουαλική ελευθερία- έχουν εν τω μεταξύ σχεδόν μεταμορφωθεί σε δείκτες κοινωνικής διάκρισης. Όλοι αυτοί που ακούν ακόμη παραδοσιακή-λαϊκή μουσική και τίποτα άλλο, όλοι αυτοί που δεν κατοικούν στις σικ συνοικίες, αλλά κατά προτίμηση στα προάστια, όλοι αυτοί που δεν έχουν φίλες και φίλους ομοφυλόφιλους/-ες, όλοι αυτοί εμφανίζονται γρήγορα στα μάτια αυτής της πολιτισμικής ελίτ κατά κάποιο τρόπο ως περίεργοι και παρωχημένοι, κοινωνικά ως μέλη των κατώτερων τάξεων. Ενάντια σε αυτήν ακριβώς τη μορφή πολιτισμικής αλαζονείας και κοινωνικής υπεροψίας, στρέφεται ένα μεγάλο μέρος της οργής. Η αναγνώριση της διαφορετικότητας και της διαφοράς δεν μπορεί να περιορίζεται στον εξωτισμό, αλλά θα πρέπει να ισχύει και για το φαινομενικά επαρχιώτικο. Η διαμάχη μεταξύ αυτών που ταξιδεύουν συχνά με το αεροπλάνο και εκείνων που παραμένουν προσδεμένοι στα πάτρια εδάφη μπορεί να μετριαστεί μόνο όταν οι συχνοί ταξιδιώτες αναγνωρίσουν την αξία του Άλλου, του διαφορετικού στην ίδια τους τη χώρα και πάψουν να το βλέπουν αποκλειστικά ως σημάδι κοινωνικής διάκρισης, για να προβάλουν τη δική τους υπεροχή.

Τι σημαίνουν όλα αυτά για το εκάστοτε κομματικό τοπίο; Από τη μια είναι εμφανές, ότι η ύπαρξη των δεξιολαϊκιστικών κομμάτων απαιτεί από την πλευρά των κοσμοπολιτών να δημιουργήσουν έναν αντίπαλο πόλο. Το πράσινο ρεύμα φαίνεται αν είναι εξ ορισμού ικανό να αναλάβει αυτόν τον ρόλο. Ενώ δεν πρέπει να χάσει την επαφή με το επονομαζόμενο κέντρο του πολιτικού φάσματος, η σαφέστερη ανάπτυξη των κοσμοπολιτικών θέσεων μόνο θετικά μπορεί να επιδράσει στη διαμόρφωση του προφίλ αυτού του πόλου. Από την άλλη πλευρά, δεν θα πρέπει να διαπράξει κανείς το λάθος να πιστέψει ότι η νέα διαιρετική τομή μπορεί να αποκτήσει οργανωτική έκφραση μόνο στο παραδοσιακό πλαίσιο των εθνικά θεσπισμένων κομματικών συστημάτων. Πολλά κοσμοπολιτικά συμφέροντα οργανώνονται προ πολλού υπερεθνικά με τη μορφή των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων. Στο εθνικό πλαίσιο μπορούν ταυτόχρονα τα κοινωνικά κινήματα να

επιδιώξουν και να αποκτήσουν το τυπικό στάτους κόμματος και με τον τρόπο αυτό να αλλάξουν ριζικά το παραδοσιακό πολιτικό σύστημα. Το κίνημα *En Marche!* (Εμπρός!) του Μακρόν ή το *Cinque Stelle* (Κίνημα Πέντε Αστέρων) του Μπέπε Γκρίλο αποτελούν τα πιο εμφανή παραδείγματα. Μόνο ανοιχτά κόμματα, και όχι αρτηριοσκληρωτικά, τα οποία μπορούν να επεξεργαστούν την νέα διαιρετική τομή, είναι σε θέση να αποτρέψουν τέτοιες ανατροπές.

V. Απεικονίσεις

Διάγραμμα 1: Παγκόσμια κοινωνική ανισότητα (Συντελεστής Τζίνι) και Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης

Συντελεστής Τζίνι: μαύρο, Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης: πράσινο

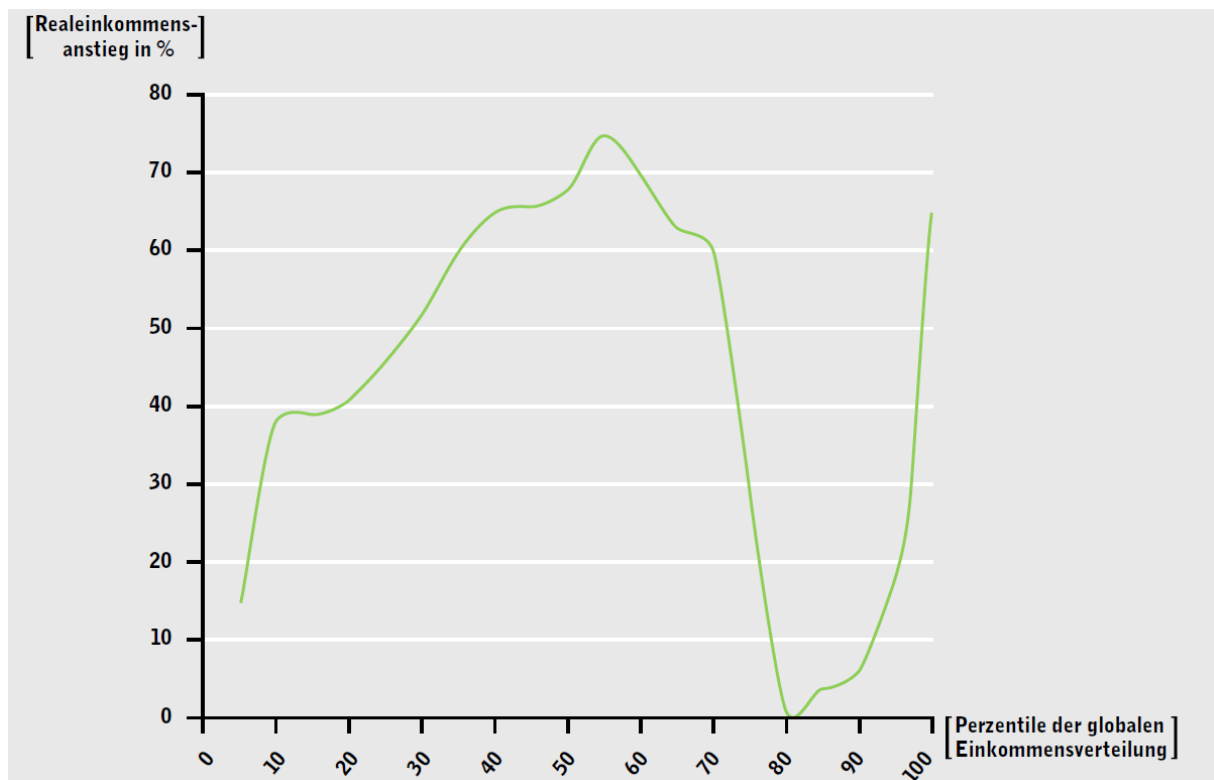
Πηγή: Αναπτυξιακό πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών (2018): Ανθρώπινη Ανάπτυξη 1990-2015. URL: <http://hdr.undp.org/en/composite/trends>. Βλέπε επίσης Bruegel (2018): Global and regional Gini coefficients (Παγκόσμιοι και περιφερειακοί συντελεστές Τζίνι).

URL: <http://bruegel.org/publications/datasets/global-and-regional-gini-coefficients>.

Δικό μου διάγραμμα.

Διάγραμμα 2: Παγκόσμια κατανομή εισοδήματος τα τελευταία 20 χρόνια (1998-2008, σε ποσοστά)

Σε αντιδιαστολή με τα τεράστια κέρδη των μεσαίων τάξεων της παγκόσμιας κοινωνίας, η αύξηση των οποίων κυρίως σε χώρες όπως η Κίνα και η Ινδία ανέρχεται στο 75 %, οι εργατικές τάξεις στις παραδοσιακές βιομηχανικές χώρες δεν είχαν καμιά αύξηση του πραγματικού εισοδήματος τους (0 %), ενώ οι υπερπλούσιοι αύξησαν τα κέρδη τους κατά το αισχρό ποσοστό των 65 %.

Κάθετος άξονας: Αύξηση του πραγματικού εισοδήματος σε ποσοστά, οριζόντιος άξονας: εκατοστημόρια της παγκόσμιας κατανομής εισοδήματος. Πράσινη γραμμή: Αύξηση το πραγματικού εισοδήματος

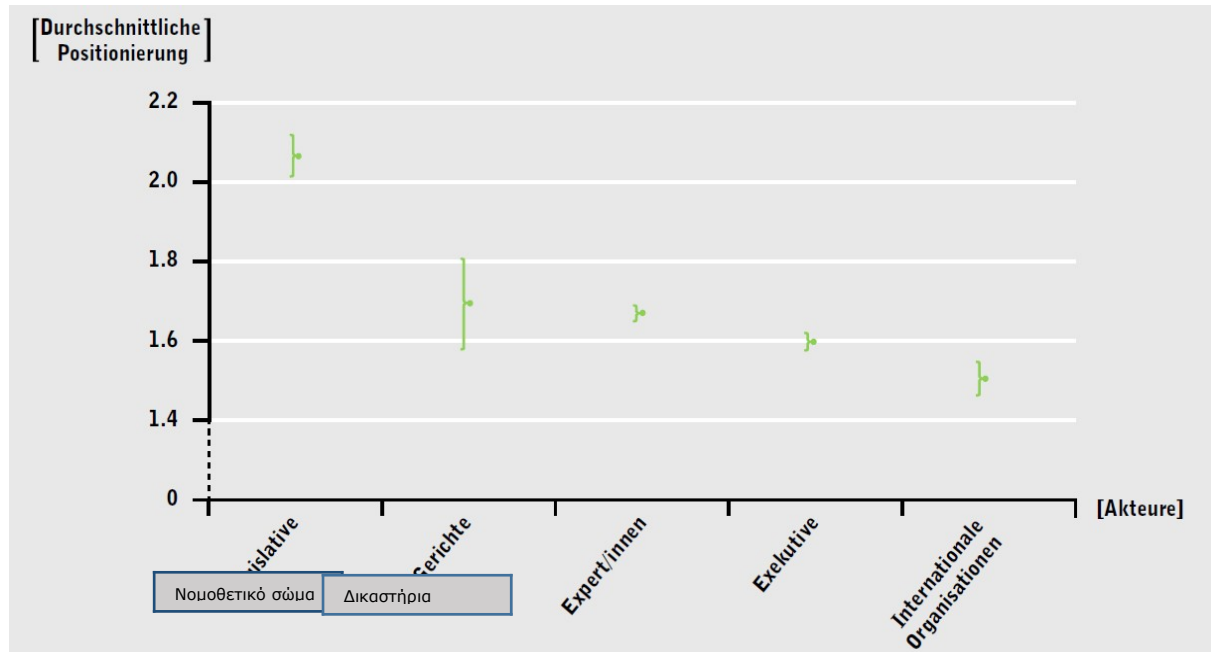
Πηγή: Branko Milanovic (2016): Global Inequality: A New Approach for the Age of Globalization (Παγκόσμια ανισότητα: Μια νέα προσέγγιση για την εποχή της παγκοσμιοποίησης). Cambridge, MA: Harvard University Press, σελ. 17. Δικό μου διάγραμμα.

Διάγραμμα 3: Η κοσμοπολιτική προκατάληψη μη-πλειοψηφικών θεσμών

Μεσαίες πολιτικές τοποθετήσεις των δρώντων σε μια κλίμακα από 1 = ακραία κοσμοπολιτικές μέχρι 4 = ακραία κοινοτιστικές, μέσος όρος = 2,5

Κάθετος άξονας: τοποθέτηση κατά μέσο όρο, οριζόντιος άξονας: δρώντες (νομοθετική εξουσία, δικαστήρια, εμπειρογνώμονες/ειδικοί, εκτελεστική εξουσία, διεθνείς οργανισμοί)

Πηγή: Michael Zürn (2018): How the Taming of the Class Conflict Produced Authoritarian Populism (Πως η εξημέρωση της ταξικής διαμάχης παρήγαγε τον αυταρχικό λαϊκισμό). Κείμενα για τη Δημοκρατία, Social Science Research Council, N.Y.

URL: <https://items.ssrc.org/how-the-taming-of-the-class-conflict-produced-authoritarian-populism>. Δικό μου διάγραμμα.

Ο συγγραφέας

Ο **Καθηγητής Δρ. Μιχαελ Τσουρν** είναι διευθυντής του τμήματος Διεθνούς Διακυβέρνησης (Global Governance) στο Επιστημονικό Κέντρο Κοινωνικής Έρευνας στο Βερολίνο (WZB) και καθηγητής Διεθνών Σχέσεων στο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο Βερολίνου (Freie Universität Berlin). Πριν ήταν ιδρυτικός πρύτανης του Hertie School of Governance. Είναι επίσης τακτικό μέλος της Ακαδημίας Επιστημών του Βερολίνου-Βρανδεμβούργου και της Ευρωπαϊκής Ακαδημίας Επιστημών (Academia Europaea). Πρόσφατα δημοσιεύτηκε στον εκδοτικό οίκο του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης (Oxford U.P.) η εργασία του: «A Theory of Global Governance» («Μια θεωρία παγκόσμιας διακυβέρνησης»).

Μετάφραση από τα γερμανικά: Τέο Βότσος